

Prikaz baruna Trenka u književnosti, novinama i historiografiji.

Prusac, Stjepan

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:751857>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Stjepan Prusac

**PRIKAZ BARUNA TRENKA U
KNJIŽEVNOSTI, NOVINAMA I
HISTORIOGRAFIJI**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA POVIJEST

STJEPAN PRUSAC

**PRIKAZ BARUNA TRENKA U
KNJIŽEVNOSTI, NOVINAMA I
HISTORIOGRAFIJI**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Darko Vitek

Zagreb, 2019.

Sadržaj

Uvod	2
Franz von der Trenck.....	3
Novine	6
Književnost.....	10
Historiografija.....	13
Zaključak	15
Sažetak.....	18
Popis literature:.....	19

Uvod

Malo tko danas može reći da nije čuo za baruna Franju Trenka, zapovjednika famoznih *pandura*. Njegovo ime danas krasi mnoge ulice i trgove diljem Hrvatske, može se naći kao i marka izvjesnog alkoholnog pića (vinjak), a i povremeno se može načuti u usmenoj predaji, poglavito onoj vezanoj za njegovu navodnu aferu sa caricom Marijom Terezijom. Iako je njegovo ime i danas poznato, prije otprilike 270 godina bilo je još poznatije: moglo se pronaći po raznim novinama diljem Europe, a i njegova biografija je bila dostupna u raznim knjižarama u obliku memoara. Mnogi Europljani, pa čak i stanovnici SAD-a čitali su o podvizima izvjesnog baruna i stvarali razna mišljenja. Neovisno o tome bila ta mišljenja pozitivna ili negativna, o barunu Trenku raspravljalo se od krčmi do dvorova što ga je svakako učinilo jednom od najpoznatijih osoba toga vremena. Daleko je taj pojam "poznate osobe" od današnjih *celebritya*, međutim informacije koje imamo nam govore da je, iako pretežno posthumno, Franjo barun Trenk bio slavna osoba. U ovome radu pokušat će se napraviti sinteza pojavljivanja baruna Trenka po tadašnjim novinama te će se pokušati prenijeti mišljenje koje su stvorile. Da bi se taj problem u potpunosti rješio potrebno je istražiti arhive europskih metropola, a i manjih gradova koji su se dičili postojanjem lokalnih glasila. Taj je broj glasila nizak uzme li se u obzir da je riječ o polovici 18. stoljeća te da dobar dio narodnih jezika nije bio u službenoj uporabi, no, iako teže, ta nam činjenica govori da o temi baruna Trenka u novinama možemo još mnogo toga istražiti. Nadalje, pokušat će se napraviti i sinteza pojavljivanja baruna Trenka u književnim djelima. Iako je ta tema već podrobno obrađena, može nam pomoći stvoriti okvire slave u kojima je lik baruna Trenka obitavao te na koji je način utjecala na njegov prikaz. Mitologija oko Franje stvorila se za njegova života, ali se razvijala i nadograđivala tijekom nadolazećih stoljeća i to naročito u književnosti. Historiografija je također donosila mnoge sudove o Trenku. Zbog tog razloga probat će se prikazati Trenk u 3 povijesne epohe koje su obilježile hrvatsku povijest: caristička ili monarhijska, jugoslavenska te suvremena hrvatska.

Na posljetku, unatoč autorovom skromnom znanju o čovjeku 18. stoljeća, pokušat će se dati odgovor na pitanje zašto je barun Trenk bio toliko poznata osoba da su o njemu

pisali europski tabloidi te će se pokušati dati odgovor na pitanje zašto je prikaz baruna Trenka takav kakv jest.

Franz von der Trenck

Franjo Trenck rođen je 1711. godine u Reggiju u Calabriji gdje mu je otac u tom trenu služio habsburšku vojsku. Rodio se kao najmlađi sin od troje i to bez ikakvog životnog znaka. Razborita babica potaknula mu život tako da mu je u zadnjicu stavila pijevčev kljun i uz pomoć cjevčice pijevcu puhala u zadnjicu sve dok pijevac nije uginuo, a on počeo vrištati. Njegovo djetinjstvo je bilo puno opasnosti: sa 6 mjeseci pao je u *bracieru*, sa 4 godine mu se odbilo tane od zida u bedro, sa 5 je godina već tjerao prodavače voća mačem da bi mu braća lakše mogla krasti njihove plodove rada. Djetinjstvo mu je bilo obilježeno stalnim pogibeljnim situacija i odmah je bilo jasno da je pred Franjom ratnički život.

Franjo potječe od stare njemačke plemenite loze iz srednje Njemačke (u tzv. franačkom okrugu - Frankenkreis) koja je sredinom 15. stoljeća preselila u Prusku gdje su s visokim činovima služili u pruskoj vojsci. Franjin otac, Ivan barun Trenk (1652.-1743.) isto je služio prusku službu, no nakon uspješno odbijene opsade Beča 1683. godine te austrijske ofenzive na Osmansko carstvo pridružio se habsburškoj službi kao barjaktar da bi napredovao sve do čina potpukovnika. Tako je Franjo pratio svog oca kako je njega pak njegova služba selila pa je tako i obišao mnoge gradove i pokrajine još kao dijete: Messinu, Palermo, Milazzo, Tropeu, Termini, Trapani, Napulj, Romagnu, Veneciju, tršćanski i riječki kraj, Korušku, Tirol, Štajersku, Hrvatsku, Slavoniju, Srijem, Banat do Temišvara i Petrovaradina. Tu je i Franjo svjedočio svom prvom boju, gledajući bitku kod Petrovaradina 5. kolovoza 1716.

Školovao se u Šopronu dok je njegov otac u Beču (na nagovor svoje žene, Franjine majke, koja potječe iz ugledne obitelji Keiler von Hargvatten, obitelji kurlandskih kneževa) zatražio tvrđavu Brod na Savi. Nakon još nekoliko incidenata u kojima je mladi Franjo sudjelovao preseljen je u isusovačku školu u Požegi. 1725. umire u najstariji brat u, mogli bismo nazvati, prometnoj nesreći kada su mu se kola zabila u

panj te je pao pod kopita prestrašenih konja. Nedugo zatim umrle su mu i baka i majka. Dvije godine kasnije započinje Franjina vojna karijera kod ugarskog palatina, grofa Nikole Palffy de Erdodya. Franjo će za to reći sljedeće: "Od tog vremena moja se sreća počela nadmetati s nesrećom i obratno", naime, Franjo je, ne pretjerujući, imao problema s autoritetom što ga je na kraju i koštalo glave. Naredne godine ispunjene su mu dvobojima, ljubavnim aferama, problemima s nadređenima, raznim nasiljima, a 1732. preminuo mu je i drugi brat. U međuvremenu se i oženio kćerkom Marie Anne Propst, no ona je, kao i njihovo četvoro djece, preminula do 1737. godine.

Nakon još nekoliko ljubavnih afera i sudskih parnica morao se vratiti u Slavoniju i, kako je 1737. započeo rat s Osmanskim carstvom, ponudio se grofu Seckendorffu (u tom trenutku je obnašao dužnost maršala austrijske vojske i zapovjednika Ugarske) da po svom trošku krene u rat s Turcima. S obzirom da mu je prijedlog odbijen odlučio je svoje talente ponuditi drugom gospodaru, i to u carsku Rusiju, točnije Anni Ivanowni (ruskoj carici od 1730.-1740. godine). U ruskoj službi njegovo nepoštivanje autoriteta i nagla narav dolaze do izražaja. Iako je zaslužio i koje napredovanje (postao je premier-majorom u orlovskoj dragunskoj regimenti), ipak je morao otići iz Rusije zbog incidenta nakon kojeg je osuđen na smrt radi neposlušnosti i nepokornosti. Na kraju ipak nije smaknut nego je 1740. pomilovan i prognan iz Rusije te se vratio na svoja imanja u Slavoniji (radi se gospoštiji Brestovac, gospoštija Velika, Pakrac i Pleternica) gdje je zatekao veliki metež- u njegovom odsustvu stopa hajdučije je porasla. Brzim postupkom je očistio Slavoniju od hajduka, a najznamenitija je epizoda sa Vidakom-harambašom, hajdukom koji se skrivao preko Save u osmanskom teritoriju. Pošto je Franjo u svojoj maniri preplivao rijeku i ubio Vidaka našao se u još jednoj parnici - ubio je turskog podanika na sultanovoj zemlji te je za njim izdana tjeratica. Franjo je odlučio preko Hrvatske pobjeći u Beč, no skoro je uhapšen pa se sakrio kod kapucina od kud je molio Karla Lotarinškog, Franju Toskanskog, muža Marije Terezije, a i samu vladaricu pomilovanje. To mu je pošlo za rukom jer je punudio svoju službu protiv pruskog kralja Fridrika II. koji je baš u to vrijeme zauzeo Šlesku. Da bi situacija bila jasnija, 1740. godine započinje niz ratova u historiografiji skupno nazvanih "Rat za austrijsko naslijeđe" koji će potrajati do 1748. godine. Ne ulazeći u detalje, 20. studenog 1740. umire Karlo VI. (III.) i njime umire zadnji muški potomak habsburške dinastije i austrijske krune. No Karlo je prije svoje smrti osigurao dinastiju "Pragmatičkom

sankcijom", aktom kojim se nasljedno pravo austrijskih zemalja prenosi i na ženske potomke habsburške dinastije. Naravno da se ta odluka ticala i mnogih europskih vladara čije je zemlje habsburška loza ovim ili onim načinom oduzela. Pruski kralj Fridrik II. je prvi od tih europskih vladara koji se odlučio suprostaviti ovom nasljednom pravu te je do kraja siječnja 1741. zauzeo čitavu Šlesku, a tu barun Trenk dolazi na pozornicu. Kako je dobio pomilovanje Franjo se vratio u Slavoniju i započeo s regrutiranjem svoje vojske, famoznih *pandura*¹. Vojsku je složio od pomilovanih hajduka i krajišnika zbog čega je i imao problema s disciplinom, no skupio je, kako njegovi memoari navode, 1000 momaka i krenuo prema Šleskoj. Trenkovi panduri smatrani su iregularnom postrojbom, a on je bio majstor tzv. "malog rata" što je u osnovi partizanski način ratovanja iza neprijateljskih linija. S obzirom da se prema neregularnim postrojbama postupala bez milosti tako su i panduri postupali prema svojim neprijateljima što im je nemali broj puta znalo stvarati probleme u samom vrhu vojne hijerarhije. U naredne 4 godine Franjo će vojevati Šleskom, Bavarskom i Austrijom, na Rajni, u Češkoj i Nizozemskoj gdje će istaknuti velikom hrabrošću, ali i nemilosrdnošću. Iako je u ovom periodu Franjo stekao početnu slavu, pao je u nemilost carice i nekih individua na austrijskom dvoru što je rezultiralo njegovom internacijom i eventualnom smrću u zarobljeništvu. Za vrijeme njegovog zarobljeništvaa o njemu su pisale mnoge novine, a nastalo je i nekoliko njegovih biografija te su upravo novine i te biografije započele s mitologijom baruna Franje Trenka, a u narednim stoljećima izašao je niz književno- umjetničkih djela koji je taj mit utvrdio.

Franjo barun Trenk umro je 4. studenog 1749. u zatvoru u tvrđavi Spielberg u Brnu. Osuđen je na doživotnu kaznu zbog mnogih nasilja nad svojim nadređenima, podređenima i ženama. Nije junačka smrt kakvoj se nadao, ali iza Trenka je ostala jedna cijela tradicija predaje o kojoj će biti riječi u nastavku, a kojoj se isto vjerojatno nije nadao.²

¹ Naziv dolazi od latinske riječi *banderium* koja je označavala četvrt pod zastavom ili svećenstva ili plemstva. Karakterizirao ih je specifičan izgled- nosili su crvene jakne, koristili se bandom (skupinom svirača) za koje će neki reći da je preteča marširajućem bendu te nosili konjski rep umjesto zastave.

² Ovaj životopis temelji se na prvom izdanju biografije koja se nalazi u djelu Alexandra Buczynskog, *Memoari baruna Franje Trenka*, 2015.

Novine

Prve novine koje su prenijele Trenkovo ime bile su *Wienerisches Diarium*, novine koje su izlazile 2 puta tjedno i u kojima se Trenkovo ime od 1742. do 1744. mjesečno spominjalo dvaput, a od 1743.1745. prosječno jednom svakih pet do šest tjedana³. Lista novina koje su o njemu izvještavale sve je veća narednih godina te o Trenku, nakon bečkih, počinju pisati njemačke, nizozemske, britanske, španjolske pa čak i američke novine. Alexander Buczynski tako navodi da su o Trenku pisale: *Staats- und gelehrte Zeitung das Hamburgischen unparteyischen Correspondenten, Franckfurtische Gelehrte Zeitungen, Genealogisch- Historische Nachrichten, Europäischer Staats-Secretarius i Neue Europäische Fama* (Njemačke novine); *Oprechte Haerlemse Courant, Amsterdamse Courant, 's Gravenhaegse Courant, Leydse Courant, Hollandsche Historische Courant, Geotrojeerde Groninger Courant i Opregte Nieuwe Groninger Courant* (Nizozemske novine); *Derby Mercury, Newcastle Courant, Caledonian Mercury, Ipswich Journal, Stamford Mercury i Scots Magazine* prenosile su vijesti iz *London Gazette, St. James's Evening Post i London Evening Post*-a (Britanske novine); *Pennsylvania Gazzete* (Američke novine)⁴. Ivan Pederin navodi i spominjanje Trenka u jednim Madridskim novinama (*Gaceta de Madrid*) i to 3 puta: 5. siječnja i 30. rujna 1745. te u svibnju 1746. godine⁵.

Ton samih izvješća o Trenku je različit i ovisio je uvelike o državi iz koje su novine potekle kao i događajima koji su opisivani. Iz toga jasno slijedi da će pruske novine o Franji pisati i ne tako lijepe stvari s obzirom da su ga smatrali pripadnikom neprijateljske vojske, a da će ga austrijske s druge strane štovati zbog njegova herojstva. Međutim, to nije jedina dualnost mišljenja o Franji - kada pada u nemilost sa samom caricom neće ga štedjeti ni bečke novine.

Početak Trenka u novinama povezana je s osvajanjem i paljenjem gradića Chama na bavarsko- češkoj granici 9. rujna 1742. Tom prilikom panduri su zapalili dio predgrađa s ciljem tjeranja branitelja i stvaranja panike, no, zbog jakog vjetra i još pokoje zapaljene kuće unutar samog grada kao posljedice užarenih kugle koje su pucali

³ Buczynski, Alexander: Memoari baruna Franje Trencka, str. 27.

⁴ Ibid, str.28 - 31.

⁵ Pederin, Ivan: "Začinjavci", štiooci i pregaoci: vlastite snage i njemačke pobude u hrvatskoj književnosti, str. 180.

panduri, vatra se proširila u pravi požar i doslovno spalila cijeli grad. Bečke novine o tome su događaju pišu kao sasvim opravdanom i logičnom činu, dapače, takav postupak je vjerojatno poslužio kao upozorenje svim ostalim gradovima Bavarske na to što ih čeka ako se ne pokore. Nizozemske novine kao i neke engleske o tome prenose slične navode bečkima dok ipak neke britanske (*Ipswich Journal*) o tom događaju pišu kao barbarskom i pljačkaškom pohodu divljih iregularnih vojnika pod vodstvom još divljijeg Trenka.⁶

Takav *modus operandi* novine su imale i narednih godina te Trenkova slava samo počinje rasti neovisno o tome pisalo se o njemu loše ili dobro iako valja imati na umu da je u novinskim člancima nije on bio glavna tema, nego rat te se o Trenku izvještavalo u vidu vojnih pothvata u kojima je sudjelovao sa povremenim razlikama poput količine plijena što je ovisilo o tome iz kojih je novina preuzeta vijest. Klasični put vijesti od *Wienerisches Diarium*-a do nizozemskih, od kud prelaze u *London Gazette*, te od njih vijesti uzimaju ostala britanska, pa čak i američka glasila.

Sljedeća faza izvještaja o Franji Trenku je vezana uz njegov sudski spor i internaciju koji je potrajao od 1744. do 1749. godine. Franjo je izgleda imao nekolicinu neprijatelja na austrijskom Dvoru koji su imali uho same carice, a i poznavali su pravila intrige kojima Trenk nije bio vičan. Uzme li se u obzir da je u siječnju 1744. umro Franjin dvorski zaštitnik maršal Khevenhüller koji je se Franju zalagao od početka rata i koji je uživao veliki prestiž u vojnim krugovima austrijske vojske, jasno je kako je sudski spor sa Trenkom mogao završiti. Buczynski je na temelju novinskih članaka iz tog perioda uspio rekonstruirati zadnje godine Trenkovog života, dakle samim time tijekom sudskog procesa i Trenkove lokacije tokom samog procesa. Trenkov slučaj prenošen je različitim žarom, a sve su novine kao i čitateljstvo nestrpljivo čekale razvoj situacije. Početni optimizam o Trenkovom brzom puštanju iz kućnog pritvora zamro je u svibnju 1746. njegovim povezivanjem s vlaškim princom Constaninom Cantacuzinom koji je navodno sa beogradskim vezirom Jahja-pašom Hatibzadeom dogovario opći ustanak pravoslavnih stanovnika u raznim pokrajinama Ugarske. O tome izvještavaju 's *Gravenhaegse Courant* iz Beča i *Derby Mercury* kao "(...)sve ozbiljniji slučaj i imat će, čini se, po njega opasan ishod"⁷. U međuvremenu se vrši i sekvestracija imovine baruna Franje Trenka u Slavoniji što također nije upućivalo na pozitivan ishod suđenja.

⁶ Buczynski, str. 35.

⁷ Ibid, str. 60.

Istovremeno je stavljen u okove što zasigurno nije bilo po časti ratniku kao što je on. U lipnju 1746. godine objavljen je su glavne optužnice protiv njega, a nizozemske i engleske novine prenose sljedećih 5 točaka: prva je uloga njega i njegovih pandura u bitki kod Hajnice gdje su panduri bili previše okupirani pljačkanjem te su posljedično zakasnili na bitku što je rezultiralo austrijskim porazom, druga je da Trenk nije štedio crkve i ostala sveta mjesta, treća se odnosila na njegovo navodno nemilosrdno odnošenje prema podređenima, dok su četvrta i peta točka bile povezane s istragom o vlaškom princu. Neke su novine još dodavale optužbe poput silovanja i ubijanja mladih djevojaka te je početni optimizam o povratku Trenka na bojište zamijenjen očekivanjem njegove smrtne presude. Nekim novinama je cijeli proces bio poprilično sumnjiv te se nisu ustručavale o tome i iznijeti svoj sud⁸.

Suđenje je potrajalo do 29. kolovoza 1748. kada više nije bilo bitno Trenkovo sudjelovanje u pokušaju dizanja bune u Slavoniji kao ni pljačka pruskog tabora kod Hajnice nego su optužbe primarno orijentirane na "lakše dokazivu" krivicu poput obeščaćivanje djevojaka, pljački i paleža te odnosa prema podređenima. Presuda je shodno izgledala ovako: doživotna kazna u tvrđavi Spielberg kod Brna, obeštećivanje žrtvama ekscesa koje počinio u Ugarskoj i Češkoj i podmirivanje svih sudskih troškova. Novinski članci koji su prenosili vijesti o tome nisu štedili Trenka, pa tako *Supplement to the New-York Gazette* iz rujna 1748. prenosi njegovu kratku biografiju u kojoj je "(...) potomak plemićke obitelji kojoj nije služio na čast. (...) Nakon povratka u Ugarsku postavio se na čelo male jedinice sastavljene od očajnika kakav je bio sam te s njima prouzročio puno štete. (...) Počinio je toliko različitih nasilja da su pristizale pritužbe sa svih strana (...)". Buczynski navodi da je Trenk "u spomenutim engleskim novinama gotovo preko noći iz 'dobrog' pretvoren u 'lošeg dečka'"⁹. Nizozemske novine pak s druge strane o Trenku nisu pisale pozitivne ili negativne životopise nego su, kao i bečke koje su 2 godine o toj temi bile pod cenzurom, samo prenijele presudu. O njegovoj smrti izvjestile su bečke novine, iako u kratkim crtama. Nizozemske su u članak dodale i njegovu oporuku u kojoj je, između ostalog, spomenuta zaklada za spaljeni Cham te da je Trenk pokazao veliku bogobožnost. Na tom tragu su bile i britanske koje su napisale da su "(...) svi koji su bili prisutni u trenutku njegove smrti, doživjeli

⁸ Ibid, str. 64 - 66.

⁹ Ibid, str. 86.

prosvijetljenje..."¹⁰ Spomenute španjolske novine o Trenku nisu pisale ništa lošega, međutim, na temelju samo 3 pojave u novinskim člancima ne možemo donijeti sud o tome kakav je prikaz prevladavalo o njemu u Španjolskoj.

Austrijske, tj. bečke novine, u svojim tekstovima o Trenku prate tendenciju samoga Dvora. U ratnim uspjesima (poput onoga u Chamu) nisu se lišavali hvaljenja Franje, kao ni naredne 3 godine nakon kojih je postao pukovnikom, a njegov zbor dobio status regularne pukovnije. Međutim, godinu dana nakon početka suđenja, tema baruna Trenka se našla pod cenzurom te shodno tome ne možemo donositi zaključke o mnijenju austrijanaca o Franji, ali mogli bismo donijeti sud, makar krnji, da je dio pučanstva i dalje gajio simpatije prema slavonskom barunu dok onaj u bavarskoj to vjerojatno nije. Nizozemske novine bili su glavni izvor vijesti o Franji u doba bečke cenzure. Njihove su članke, s malim preinakama, izdavale engleske novine, a te članke su pretežno riječ po riječ prenosile američke. Novine Ujedinjenih Pokrajina sudržavale su se od sudova nad Trenkom te su se same spekulacije i mišljenja donosila samo o mogućim presudama, dok su britanske o samom Trenku pisale dvosmisleno- nekad negativno, nekad pozitivno.

Pruske novine nisu pisale mnogo o Trenku, a pogotovo ne u vrijeme suđenja. O njemačkim publikacijama će biti više riječi u sljedećem poglavlju te se može donijeti samo načelno mišljenje o netrpeljivosti prema Trenku kao protivniku u ratu.

U 19. stoljeću o Franji Trenku ili pandurskoj temi počinje se više pisati u hrvatskim novinama, iako i dalje sporadično i to u vidu pjesama i anegdotalnih članka. Ta pojava je nesumnjivo povezana sa sve većim brojem književno-umjetničkih djela o Trenku i njegovim pandurima. Tako čitajući Šenoine Zagrebulje možemo naići na pasus o lukavosti baruna Trenka koji je, da bi sa svojim pandurima izbjegao sigurnu smrt, ispekao desetke komada kruha u obliku beba koje su panduri slasno jeli i onda se, dok se neprijatelj zgražao, pobjegli. Šenoa i u jednom broju Vijenca donosi pjesmu "Kakvu Hrvati djecu jedu".¹¹ Franjo Š. Kuhač je 1867. u turskom Brodu od petorice, kako on kaže, Cigana čuo da pjevaju neku pjesmu za koju su mu kasnije rekli da je Trenkova budnica te je on u notnom zapisu prenosi.¹² Tomislav Maretić prenosi pjesmu o

¹⁰ Ibid, str. 90.

¹¹ Vijenac, I (1869), br. 13, str. 241- 43.

¹² Vijenac, VI (1875), br. 17, str. 268.

Trenkovoju vragoliji¹³, a Vilim Filipašić na početku 20. st. piše o šahu kralja Fridrika Velikog kojeg je navodno Trenk sa svojim pandurima oteo i od tada se čuva u zagrebačkom muzeju.¹⁴ Svi ti zapisi imaju sličan romantičarski prikaz baruna Trenka kao lukavog, domišljatog i hrabrog vojskovođu koji svojim neprijateljima uvijek uspije napakostiti.

Tu se još sigurno može pronaći pjesama, kratkih priča ili sporadičnih spominjanja samog Franje, ako ne nekog od njegovih pandura, međutim mnogi su izvori autoru nepoznati. Neovisno o tome, vidljivo je da je na temu barunu Trenka pisalo mnogo glasila, kako u njegovo vrijeme tako i kasnije, te da su se oni, kako stilovima i prikazom, mijenjali tijekom stoljeća. Trenk je od pandurskog vojskovođe postao romantičarskim likom te će ga takvim i prikazivati u mnogim romanima i dramama.

Književnost

Za vrijeme Franjina tamnovanja izašla je njegova autobiografija i to 1745. godine pod nazivom *Merkwürdiges Leben und Thaten des weltberühmtem Herrn Francisci Frey-Herrn von Trenck Ihro Königlichen Majestät in Ungarn und Böhmen etc. etc. wirklicher Cammer-Herr, wie auch Obrister über ein Corpo Banduren und Sclavonischer Husaren etc.* ("Čudnovati život i djela u cijelom svijetu slavnoga gospodina baruna Franje Trencka pravoga komornika Njegova kraljevskog veličanstva Ugarske i Češke itd., itd. i pukovnika jednog zbora pandura i slavonskih husara"). Pederin upozorava da prva naklada njegova života nije prikazana kao autobiografsko djelo i da je zapravo kompilacija novinskih članaka na tu temu. Po njegovom sudu je moguće da je Franjo platio nepoznatom kompilatoru da napiše to djelo, jer bi vjerovao je, taj tekst trebao poslužiti kao dokaz njegove nevinosti.¹⁵ Buczyinski pak misli da Franji memoari nikako nisu bili u interesu te da ih je vjerojatno napisao netko njemu blizak, poput nekog ratnog druga ili sluge, ali je neosporno da se radi o kompilaciji

¹³ Vijenac, VI (1875), br. 24, str. 385

¹⁴ Vijenac, XXXII (1900), br. 23, str. 353

¹⁵ Pederin, str. 176.

članaka.¹⁶ Neovisno o tome tko je napisao *Memoare* isti su poslužili mnogim povjesničarima i autorima uopće kao izvor na temu Franje Trenka, kako prvo izdanje tako i mnoga buduća reizdanja. Još iste godine objavljen je engleski prijevod kao i drugo izdanje samih *Memoara*.

Tijekom 1747. godine u Frankfurtu i Leipzigu objavljen je treće, "prusko" izdanje koje za baruna Trenka nema lijepih riječi, te Pederin zaključuje da je djelo napisao čovjek koji je Franju poznavao i koji ga nije volio. 1750. godine u Nizozemskoj je izašla još jedna verzija Trenkovog životopisa u stilu koji je bio karakterističan za taj kraj. Radi se naime o "dijalogu između mrtvih" (*Nekrikoi dialogoi*) nastalima po uzoru na djela antičkog pisca Lukijana. U jednom takvom djelu susreću se Francis Drake, poznati engleski moreplovac, i barun Trenk. Oni naizmjenice prepričavaju svoj život, a Franjini se odgovori u potpunosti temelje na trećem izdanju Trenkove biografije.¹⁷

Pietro Chiari 1754. objavljuje roman na talijanskom jeziku koji je počeo začinjavati Franjin život romantičnim avanturama, herojskim dvobojima i općenito jednim umjetničkim izrazom kakvim će se kasnije kititi moderniji romani o barunu Trenku. Ti talijanski memoari prevedeni su na francuski 1788. te na španjolski jezik 1804. Prava *odskočna daska* što se povećanja Trenkove popularnosti tiče bili memoari njegova bratića Fridrika baruna Trenka (1726.-1794.). Fridrik je vojevao na suprotnoj strani i kao pruski časnik uživao veliki ugled čak i kod samo kralja Fridrika II. Franjo ga je imenovao svojim univerzalnim nasljednikom što ga je dovelo u nemilost kod kralja koji je već otprije sumnjičavao gledao na korespondenciju između dva bratića. Zbog toga je zarobljivan nekoliko puta, služio u raznim vojskama da bi se na kraju posvetio pisanju i 1787. objavio svoju autobiografiju u koju uvrštava i Franjino treće izdanje memoara, ono negativno. Buczynski navodi da su baš ti memoari prevedeni na gotovo sve svjetske jezike i postigli veliku popularnost.

Luka Ilić Oriovčanin 1845. objavljuje *Baron Franjo Trenk i slavonski panduri* u kojem su Franjo i njegovi panduri prikazani kao herojski Hrvati poznati u cijeloj Europi.

Pederin misli da je to djelo potaklo pojavu austrijskog povijesnog romana o Trenku i to upravo Eduardom Breireom koji 1852/53. objavljuje svoja dva povijesno-fantastična

¹⁶ Buczynski, str. 95 i 97.

¹⁷ Buczynski, str. 91

romana o barunu Trenku¹⁸ u kojima je prikazan kao gorostasani vojnik, ženskar i junak u svakojakim čudesnim avanturama uvrštenim u njegovu biografiju. Ta dva romana su pak po Pederinu inspirirali Klaru Mundt (Luise Mühlbach) da napiše djelo s Trenkom kao glavnim junakom¹⁹ u kojima se pojavljuje u isto vrijeme kao salonski junak, vojnik, pijanac, ženskar da bi na kraju postao svetac koji će tražiti da ga se sahrani u mantiji. Josip Eugen Tomić 1881. godine završava dramu *Baron Franjo Trenk* koja je u formi igrokaza u 4 čina, a ubrzo je prevedena na slovenski i izvedena u Ljubljani, a nakon toga je prevedena na poljski i izvedena u Varšavi. U toj drami Trenk je prikazan kao "nasilni i pohotni plemić, spreman silovati i otimati. Kršćanstvo pruža okvir za njegovo obraćenje i izmirenje s narodom".²⁰ Valja uzeti u obzir da su svi ti romani inspirirali i mnoge već spomenute novinske članke, a i obratno, te se upravo na taj način mit o Trenku širio i sazrijevao. U 20. stoljeću Trenk se našao u još modernijim inačicama romana ili kazališnih komada. 1935. izvedena je komedija *Baron Trenck der Pandur, Lutspiel in drei Akten* bavarskog dramaturga Otta Emericha Grocha u kojoj se Trenk nalazi u klasičnim komedijskim situacijama poput maskiranja i malograđanskog govora. 1936. izlazi roman Wilhelma Kaysera *Der Panduren-Oberst Trenck, Roman eines Abenteurers* gdje je Trenk Nijemac, rođeni vojnik koji se uspješno bori protiv neprijatelja, a većina romana opisuje Franjine pothvate u Rusiji. Ovo je djelo prevedeno 1943. godine i na hrvatski jezik.²¹

Valja uzeti u obzir da je napisano još mnogo djela o pandurima u kojima se sam Trenk ne spominje (poput djela Stjepana Schmidta²² gdje je glavni lik mladić koji stupa u službu sa slavnim barunom Trenkom i proživljava svakakve avanture sa svojim kolegama Hrvatima pandurima te su oni prikazani kao hrabri ratnici koji se ne boje smrti i svojim junaštvom su prepoznati u cijeloj Europi, a Trenk, velik, goropadan te ulijeva strah u kosti svojom pojavom ima sporednu ulogu). Uz Trenka su i panduri bili na zlu (ili dobru) glasu, a nerijetko čak i u historiografiji poistovječeni s Hrvatima. S obzirom da je Trenk bio vođa pandura (barem do 1745. godine) i oni su poznati jednim dijelom zbog njega, moguće je prikaze pandura projicirati na Trenka i obrnuto.

¹⁸ *Wien und Berlin. Roman-Cyclus aus der Zeit Maria Theresia's, erste Abtheilung, Trenck der Partheigänger*, Beč, 1853. i *Pandur und Freimaurer. Historischer Roman*, Pešta, Beč i Leipzig, 1855.

¹⁹ *Maria Theresia und der Pandurenobrist Trenck*, 1861. - 1962.

²⁰ Pederin, str. 215.

²¹ *Ibid.*, str. 218-220.

²² Schmidt, Stjepan, *Franjo barun Trenk i njegovi panduri*, Zagreb, 1906.

Historiografija

Hrvatska povijest se od Trenkova vremena do danas može ugrubo svrstati u 3 razdoblja: caristička (povijesni period u kojem su većinski hrvatske zemlje bile u zajednici sa ostalim zemljama habsburške krune), jugoslavenska (period 20. stoljeća u kojem su hrvatske zemlje bile u zajednici sa ostalim južnoslavenskim zemljama, bilo u monarhističkom ili komunističkom državnom uređenju) te suvremena hrvatska povijest. Tom kronologijom će se i navoditi odabrana historiografska djela koja donose sliku o Trenku te sami prikaz baruna Trenka u njima. Zbog opširnosti građe bit će analizirana djela koja se uzorno odnose na pojedina razdoblja pa će se za period carističke povijesti koristiti austrijski autori 19. stoljeća, ali i Ferdo Šišić kao hrvatski autor u Austro-ugarskom carstvu. Za period jugoslavenskog razdoblja koristit će *Historija naroda Jugoslavije* kao zbirna povijest cijele Jugoslavije te *Povijest hrvatskoga naroda* Trpimira Macana. Za suvremenu hrvatsku historiografiju poslužiti će članak Mire Kolar-Dimitrijević u zborniku radova *Povijest Hrvata* te *Hrvatska povijest* Ive Goldsteina. Naravno, koristit će se i već spomenuti rad Alexandera Buczynskog. Buczynski je prenio neka mišljenja koja su o Trenku gajili austrijski povjesničari te je ustvrdio da se "austrijska historiografija već vrlo rano odrekla Trenka te su na njega i njegove pandure svaljeni takoreći svi izgređi i ekscesi počinjeni tijekom Rata za austrijsko naslijeđe" (Alfred Arneth, Gilbert Anger i Alphons Wrede), no navodi i da su neki austrijski povjesničari o njemu ipak donosili pravednije mišljenje, iako uglavnom oprezno (Johann Baptist Schels, Constantin Wurzbach i Gerson Wolf).²³ Tako je Trenk prikazan kao objestan, samovoljan, okrutan, nagao i pohlepan; bio je jako nasilan, ponašao se nečasno, osramotio je službu, ali s druge strane pripisuju mu hrabrost i njegov doprinos spasu Monarhije. Tu bi valjalo i spomeniti dva modernija njemačka povjesničara koja su se bavila temom baruna Trenka: Alfred Kosean-Mokrau i Kurt Sonntag. Iako su se primarno bavili autotentičnošću Trenkovih memoara donijeli su i svoj sud o barunu te "smatraju da Franjo barun Trenck sigurno nije bio neporočan, ali također nije bio častohlepan karijerist i mračni divljak, kako je prečesto prikazivan u historiografiji".²⁴ Ferdo Šišić objavljuje monografiju o barunu Trenku 1900. godine u

²³ Buczynski, 98.

²⁴ Isto

kojoj ga oslovljava poznatim junakom, a ponajviše ga naziva "našim" (Šišić Trenka ne smatra Hrvatom, ali zaključuje da je njegov rad hrvatski) iako to treba shvatiti kao onodobnim načinom pisanja. U tom tonu neće izostaviti nedjela kojim su se panduri služili, ali ni Trenkovo odnošenje prema neposlušnima. Ipak valja naglasiti da je Trenk prikazan u dobrom svijetlu kao smjeli i ponekad lukavi junak koji je svojom visinom od preko dva metra (!) i svojom neobičnom snagom bio jedan od najkrasnijih muževa te da je pravi uzor vođe, ali ipak nije najidealniji vojnik jer je "(...) odviše bio sklon grabežu, krvološtvu i nasilju. Otimaao je on sve šta mu je pod ruke došlo, jer je u plijenu vidio nagradu za svoj uhrabrost..."²⁵

U jugoslavenskoj historiografiji o Trenku je malo spomena pa se tako o njemu u mnogim povijesnim pregledima 18. stoljeća može naći crtica ili dvije i to isključivo vezana uz Rat za austrijsko naslijeđe. Tako je prva opća povijest naroda Jugoslavije napisana 1953. godine, a u njenom drugom dijelu iz 1959. godine se spominje barun Trenk sa svojim pandurima: "Odred, koji se najviše proćuo zbog svog junaštva i usto divljačkih nastupa, pronijevši po zlu hrvatsko ime svijetom, sastojao se od dobrovoljaca, koje je na svoj osobit način skupljao po selima barun Trenk."²⁶ Iako je se radi o prikazu pandura kao takvih ne može se izostaviti barun Trenk koji je bio njihov zapovijednik te je i ovdje prikazan kao junak, ali i divljak, te je kao što se i vidi, stvorio zlu sliku o Hrvatima. U *Povijesti hrvatskoga naroda* Trpimira Macana Trenk i njegovi panduri našli su se jednoj rečenici: "Odred koji se najviše proćuo i po dobru i po zlu sastojao se od dobrovoljaca koje je dobrim dijelom i među slavonskim hajducima prikupio Franjo Trenk."²⁷ Ovaj prikaz je poprilično nedorečen s obzirom da ne znamo kakvo je to dobro, a kakvo zlo na temelju čega su se proćuli panduri i sam Trenk iako na temelju već proćitanog možemo pretpostaviti.

U suvremenoj hrvatskoj historiografiji o Trenku se može naći više spomena te nije sveden na usputnu rećenicu. Za početak valja spomenuti već navedeno djelo profesora Buczynskog iz 2015. godine koje je u cijelosti na temu baruna Trenka. On će zauzeti u potpunosti neutralan stav prema Trenku i pokušat će ga što objektivnije prikazati. Tako će reći da su nasilje i okrutnost bili uobićajeni načini vođenja malog rata, da je imao nagao karakter, ali i da je potrebno još mnogo detaljnih analiza da bi se pravednije

²⁵ Ibid., str. 193.

²⁶ Šidak, Jaroslav: *Historija naroda Jugoslavije II*, 1959., str. 1034.

²⁷ Macan, Trpimir: *Povijest hrvatskog naroda*, 1971., str. 136.

mogla ocijeniti Trenkova odgovornost za razna navodna zlodjela u samo ratu. I Mira Kolar-Dimitrijević spominje baruna Trenka i to kao spasitelja Austrije u nasljednom ratu. Prvo je Monarhiju spasio u Šleskoj protiv Fridrika II., a zatim je obranio Beč od Francuza, Sasa, Bavaraca i Španjolaca. Ona se zadržava na opisivanju pandura za koje kaže da su "(...) ušli u ratnu povijest kao najsilovitiji vojnici koji su pljačkali i palili sve pred sobom, ali ih je povjesničar Tadija Smičiklas nazvao 'najsmjelijom vojskom svijeta'.²⁸ Između ostalog napomenut će da je Franjo Trenk osuđen zbog pljačke na tamnicu u Spielbergu i na taj način prikazati Trenka, kao što je i gornjem citatu navedeno, u ulozi pljačkaša i ubojica, ali i spasitelja Beča i Monarhije. 2013. u trećem izdanju svoje *Hrvatske povijesti* Ivo Goldstein je barunu Trenku napisao jedan cijeli odlomak u kojem se ukratko opisuje njegov život i služba. Tako će napisati sljedeće: "Panduri su se isticali hrabrošću, ali su također bili nedisciplinirana jedinica koja je pljačkala i vršila nasilja. U tom se isticao i Trenk."²⁹ Iz svega navedenog jasno se ističe da u prikazu baruna Trenka dominiraju njegova hrabrost, ali i njegova nasilnost. Oprečnost u njegovom prikazu je interesantna jer je pretežno prenesena na isti način što bi moglo upućivati na jedan zajednički izvor (a to bi bilo vjerojatno treće izdanje njegove biografije za koju mnogi misle da je sam napisao), ali i na jednu zajedničku i već ustaljenu historiografsku tradiciju.

Zaključak

Nesumnjivo je dakle da je barun Franjo Trenk bio poznata osoba, a mnoge proturiječne, ako ne i oprečne informacije koje možemo naići u pojedinim djelima o njegovu životu zapravo i pridodaju njegovoj slavi. U već spomenutoj Šišićevoj monografiji kao izvor poslužilo upravo izdanje Trenkovih memoara koji su se mogli naići u već spomenutoj biografiji njegova bratića. Kao razliku u prvom izdanju i onom u Fridrikovom navest će se jedna anegdota koja je u oba sveska različita. Anegdota će, iako je u potpunosti trivijalna, dobro poslužiti kao primjer detalja u memoarima koji su svakim novim

²⁸ Kolar-Dimitrijević, *Nasljeđivanje Monarhije po ženskoj liniji ili kako se pragmatička sankcija odrazila na politički i vojni život Hrvatske*, 2005., str. 241.

²⁹ Goldstein, Ivo, *Hrvatska povijest*, 2013. (2003.)

izdanjem izmijenjeni i sa svakom dodatnom izmjenom stvorili dodatni fundus materijala za mit. Tako će Ferdo Šišić imati podatak da je mrtvoređenog Franju babica spasila tako što ga je kupala u toplom vinu, a u biografskom poglavlju u ovome radu je opisana metoda pijevčeva kljuna u zadnjicu.

Novinski članci i biografije Anonymusa o barunu Trenku stvorili su, koristeći se modernim riječnikom, bazu *fanova* koji su o njemu stvorili mit. U godinama nakon njegove smrti novinske članake mijenjaju romani raznih žanrova, ali primarno njemačkog predznaka. Ti romani će do prve polovice 19. stoljeća dodatno proširi tu bazu *fanova*, a s obzirom da će godinama gubiti povijesni značaj i više naginjati romanticiziranju dodatno će raspirati mitologiju o Franji. U drugoj polovici 19. stoljeća mogu se naći razni novinski članci bilo o Trenku ili njegovim pandurima koji svoj romantičarski prikaz vuku ili iz književno-umjetničkih djela ili neke usmene predaje te se u tom periodu mogu naći mnogi hrvatski članci i priče, nesumnjivo povezani sa proljećem naroda polovicom stoljeća. Tim rečeno, u drugoj polovici 19. stoljeća Franjo kao u potpunosti mitološki lik biva inkorporiran u hrvatsku književnost što je u potpunosti razumljivo uzme li se obzir čežnja hrvatskog naroda da se etablira sa svojom vlastitom kulturom i poviješću. Daleko je Franjo bio od Hrvata, međutim, poslužio je Hrvatima na način kao što su rimski patriciji poslužili stanovnicima srednjovjekovnih komuna - dali su im kredibilitet. On je ipak bio slavonski velikaš koji je sa Hrvatima ratovao diljem Europe. Još od Tridesetogodišnjeg rata se pričalo o "zlim Hrvatima koji jedu djecu" i dobar dio ljudi se molio da ih Bog čuva od gladi, kuge i Hrvata. Nije li onda kao dodatni dokaz hrvatske posebnosti upravo to da je jedna svjetski poznata osoba posebna baš na hrvatski način?

Prikazi baruna Trenka su, kao što smo vidjeli, većinom slični. Hvali se njegova hrabrost i silna djela koja je učinio na čast Marije Terezije, ali se istovremeno osuđuje kao nasilnik i pljačkaš. Ta nasilna djela i pljačke su bila relativna svakodnevica onodobnog ratovanja i Franjo vjerojatno ne bi bio tako okarakteriziran da pred kraj života nije bio osuđen na doživotnu robiju. Baš zbog činjenice da je osuđen njegove su negativne osobine dobile na značaju u budućim radovima o njemu. Da je poginuo u boju kako i priliči osobi poput njega, u književnosti i historiografiji bi vjerojatno izostali negativni epiteti te bi bio zapamćen samo po junaštvu i hrabrosti. Kao i danas, čovjek je nevin dok mu se ne dokaže suprotno - Trenku je dokazao suprotno, ali i zapisano, te je to

biljeg koji je do sada nosio i koji će, vjerojatno, u budućnosti nositi.

Kao drugi argument na odgovor zašto je Trenk prikazan tako kako je prikazan poslužiti će upravo panduri. Divlji i raskalašeni, međutim vrlo ratnici koji su, baš zbog svoje geografske i političke pripadnosti majstori "maloga rata", vuku loš glas još od 17. stoljeća. U svakom od navedenih historiografskih radova opisuje se izgled pandura, njihovi crveni kapucini, konjski repovi umjesto zastava i banda glazbenika. Svojim izgledom, koji je podsjećao na turske ratnike, Trenk je nesumnjivo htio vizualno utjerati strah u kosti svojim neprijateljima što je sigurno uspio i samim djelovanjem pandura. Ako su panduri hrabri, ali i nemilosrdni kakvim će se prikazati njihov vođa?

Kao odgovor na pitanje zašto je Franjo postao poznata osoba mogu se ponuditi nažalost već samo ustaljeni odgovori: njegove mane i vrline te medijska pozornost. Mnoge novine su ga upravo hvalile zbog ratnih uspjeha i domišljatosti, a čak i kad su ga kritizirale zbog nemilosrdnosti i pljačke nikad nisu dirali upravo u njegovu hrabrost. Spomenuta engleska biografija, iako izrazito negativna, ipak mu priznaje jedno - hrabrost. Franjo je u ratovanju bio i domišljat. Nemali je broj opisa njegovog osvajanja gradova ili izvoljevanje pobjede na varku. Tako se opisuje njegovo osvajanje Plattlinga u kojem se maskirao u svećenika i propovijedao dok je skupina pandura iskoristila tu distrakciju da čamcem uplove u gradić i dođu neprijatelju iza leđa.³⁰ Tu bi se još mogao uvrstiti i strah - nesumnjivo su ga se mnogi ljudi bojali, osobito oni koji su mu bili na puškomet, a oni su o njemu i sigurno podosta pričali (primarno se odnosi na njegove suvremenike, iako se ne isključuje mogućnost da su bake s njim plašile djecu). Svi ti faktori utjecali su na Trenkovu slavu koja nije ni danas jenjala spomene li se strip *Barun Trenk* autora Ivica Bednjanca koji izašao 1992. godine ili spomene li se da su 2017. započela forenzička istraživanja njegove mumije u Brnu na temelju kojih je rekonstruiran izgled njegova lica kao i mnoge medicinske dijagnoze poput toga da je patio od zubobolje, da je bio pušač, da je zapravo bio visok nešto više od 180 cm i da mu je u trenutku smrti koža lica bila puna čestica baruta. Što će o barunu Trenku reći budućnost ostaje na njoj.

³⁰ Ibid., str. 104.

Sažetak

Barun Franjo Trenk bio je jedna od najpoznatijih osoba 18. stoljeća. Kao jedan od protagonista Rata za austrijsko naslijeđe, i to na strani vojske Habsburške monarhije, stekao je slavu, ali i loš glas svojim hrabrim i odvažnim vojnim pothvatima usmjerenih protiv neprijatelja carice Marije Terezije i Monarhije općenito. Za njegova života o njemu su pisale novine, a napisano je čak i nekoliko izdanja njegove biografije što je o barunu Trenku stvorilo mnoga mišljenja, a i mitove. Ti mitovi su se razvijali u nadolazećim stoljećima u vidu mnogih romantičarskih knjiga, opera i opereta, a u modernije vrijeme radio drama i stripova. Ta djela su, kao i njegovi memoari i mitovi, poslužili mnogim povjesničarima da donesu svoj sud na temu života i djela baruna Trenka. Na sljedećim stranicama nalazi se sinteza pojavljivanja baruna Trenka po publicističkim, umjetničkim, znanstvenim i historiografskim djelima, kao i pokušaj odgovora na pitanje zašto je barun Trenk postao slavan i zašto je njegov prikaz u povijesti takav kakav jest.

Popis literature:

- (1) Buczynski, Alexander. *Memoari baruna Franje Trencka*, Slavonski Brod, 2015.
- (2) Goldstein, Ivo. *Hrvatska povijest*, Zagreb, 2013. (2003.)
- (3) Grafenauer B., Perović D. i Šidak J., *Historija naroda Jugoslavije II*, Zagreb, 1959.
- (4) Kolar-Dimitrijević, Mira. "Nasljeđivanje Monarhije po ženskoj liniji ili kako se pragmatička sankcija odrazila na politički i vojni život Hrvatske". U: *Povijest Hrvata*, ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić, Zagreb, 2005.
- (5) Macan, Trpimir, *Povijest hrvatskog naroda*, Zagreb, 1971.
- (6) Pederin, Ivan, "*Začinjavci*", *štioci i pregaoci: vlastite snage i njemačke pobude u hrvatskoj književnosti*, Zagreb, 1977.
- (7) Šišić, Ferdo, *Franjo barun Trenck i njegovi panduri*, Vinkovci, 1994. (Zagreb, 1900.)